

Кочо СИДОВСКИ

ИТАЛИЈАНСКИ ИЗВЕШТАЈ ЗА ОДРАЗОТ НА БАЛКАНСКИТЕ ВОЈНИ ВРЗ МАКЕДОНСКОТО СТОПАНСТВО

Балканските војни, кои имале тешки последици и врз политичката положба на македонскиот народ со спроведувањето на стравичниот режим на притисок со цел за негова потполна денационализација и асимилација од страна на балканските буржоаски управувачи, катастрофално се одразиле и врз македонското стопанство. Катастрофалните последици за Македонија од Балканските војни се гледаат во полното разрување на дотогаш интегралното македонско стопанство, а особено на занаетчиството, трговијата и сточарството. Со вештачките четворни граници, и посебно со откинувањето на Вардарска и Пиринска Македонија од Солун, ги ориентирано македонските стоки во други правци, доведувајќи ги во подредена, периферна улога и во зависност од новата матична трговија на Србија, Бугарија и Грција. Со запаѓањето на македонските градови, на занаетчиите и трговците, пропаднале и македонските сточари. Вештачките граници на територијата на Македонија меѓу Србија и Грција, и Бугарија и Грција го прекинале зимувањето на македонските стада во топлите котлини на егејскиот брег, а оттука и бројот на стоката рапидно опаднал. Со ова, егзистенцијата на голем број македонски сточарски фамилии била загромена. Долготрајните војни и пустошењата го уништиле и македонското познато лозарство и ги прекратиле доходите на илјадници македонски фамилии. Пропаѓањето на редица стопански гранки во Македонија довело до забрзано, акутно осиромашување на широките народни маси од градот и селото.

Приказ на ситуацијата во Македонија посебно во стопанството по Балканските војни 1912-1913 година среќаваме во еден италијански извештај упатен до соодветното министерство за надворешни работи. Инаку точниот наслов на извештајот гласи: „L'Economia balcanica e la Guerra” („Балканското стопанство и војната“). Извештајот го напишал Луизи Вилари, кралски инспектор за емиграција и е објавен во Билтенот на

Министерството за надворешни работи, Генерална дирекција за трговски работи за 1914 година, бр. 2. Во него се изнесени последиците од Балканските војни за сите завојувани земји. Ние посебно се задржуваме на тоа како се одразиле Балканските војни врз Македонија односно на нејзините три главни центри Солун, Битола и Скопје. Авторот на извештајот прво се осврнува на состојбата во овие центри и нивната поширока околина пред Балканските војни за време на турската управа, потоа на последиците од нив врз нивното стопанство и перспективите за понатамошниот развиток на овие подрачја на Македонија. На крајот Вилари пишува за перспективите на развојот на трговијата на овие подрачја со Италија, односно во тој правец кои мерки требало да ги преземат италијанските трговци. Во продолжение на текстот следува превод на гореспоменатиот извештај.

ПРИЛОГ

МАКЕДОНИЈА

Како последица на турско-балканската војна*¹⁾ и на онаа помеѓу поранешните сојузници, поголемиот дел на Европска Турција е поделен помеѓу разните христијански држави на полуостровот во следните пропорции (нив ги базираме врз бројките на населението според последниот турски попис, кои меѓутоа не се најточни): териториите присвоени од Србија, 1.520.000 жители; териториите присвоени од Црна Гора, 150.000 жители; териториите присвоени од Грција, 1.624.000 жители; териториите присвоени од Бугарија, 782.000 жители, од кои меѓутоа треба да се одземаат 353.600 жители на територијата отстапена на Романија, поради што остануваат само 429.300 жители повеќе; територијата земена од Романија, 353.600 жители.

Од овие бројки произлегува дека Грција има најголема корист, не само во однос на населението, бидејќи нејзините нови територии имаат население по број подеднакво на 61% од старото население на Кралството, но исто така поради вредноста на разните освоени територии, бидејќи оние здобиеени за Грција се најбогати со природни богатства, иако некои делови што им припаѓаат на Србите нудат можност за силен развиток. Новата бугарска територија е поограничена, додека Бугарија морала еден доста плодороден дел од својата стара територија да ѝ отстапи на Романија.

Да ги разгледаме сега подетално економските услови и можноста за консумирање на бившите турски провинции сега присоединети кон балканските држави. Таквото проучување

*¹⁾ Се мисли на Првата балканска Војна.

е малку отежнато, бидејќи отоманските статистики не биле во сè точни, ниту е можно секогаш да се определи кој дел од извозот и од увозот се однесува на една дадена провинција; само во локалитетите каде што постојат царински служби може приближно да се пресмета колку стоки се изнесени или внесени во окружите кои зависат од овие центри.

СОЛУН

Најголемиот центар, било поради населението, било поради индустријата и трговијата што ја променил управата како последица од војната е Солун. Се смета дека има 174.000 жители, бил главно место на истоимениот турски вилает и можел да се смета како економски центар на цела Македонија. Споменатиот регион, всушност, претставува главно место на своето пристаниште и се снабдува при своите трговци и гротисти; дури Солун беше центар за снабдување не само на Македонија, но и на две третини на Европска Турција, вклучувајќи добар дел на Албанија, на стара Србија и исто така на Тракија со нејзината околина, чие простирање изнесувало 130.000 км² и вкупно три или четири милиони население.

Неговата трговија се заокружува на околу 350 милиони франци, вршена од 900 трговски куќи, во кои биле вработени од 3 до 4 илјади луѓе.

Во 1910 година увозот изнесувал 116.131.525 фр. а во 1911 116.567.625; бројките на увозот на Италија во овие години изнесувале 8.960.000 фр. и 4.480.000 (намалувањето во 1911 во однос на 1910 во голем дел произлегува како резултат од италијанско-турската војна.).

Извозот во 1910 година изнесувал 34.052.550 франка во 1911 35.717.025 фр. Учеството на Англија и на Австро-Унгарија во оваа трговија било во зголемување, иако во помала мерка отколку во претходните години, како последица од нередите во Македонија а потоа и од либиската војна. Во 1912, за која сè уште нема точни податоци, трговијата уште повеќе се намалила поради познатите политички настани, освен тоа и поради повеќегодишни лоши реколти.

Во 1911 година влезените бродови во пристаништето беа 694 со 934.373 тони, во 1912 година 524 со 764.947 тони.

Наспроти тешкотиите што постоеја под стариот режим, економските услови во Македонија и следствено во Солун во последните пет години имаа постигнато значителни прогреси. Во овој град започнала да се гради дигалка за жито, со капацитет од 80 тони на час, индустријата се зголемувала и Отоманската влада имала основно стовариште за земјоделски машини, во самиот Солун но исто и во Струмица, Воден, Серес

и Драма за да ја прошири примената помеѓу населението, кое сè досега во земјоделството применувало доста примитивни методи.

Локалната обработка на тутунот и на кожурците од свилените буби исто се зголемувала и многу голема била градежната активност. Се изведувале значајни јавни работи, посебно на патиштата, и поради потпомагање на индустријата се дозволувал увоз на машини со ослободување од царина.

Главни индустриски објекти се: фабрика за цигари на режијата,¹⁾ работилница за железнички материјал за Источните железници; канален систем за вода за пиење, парен млин кој ги распродава своите производи во цела Македонија и Албанија, и во други места на внатрешноста; пиварница со производство на 25.000 хектолитри на пиво, тулана која го снабдува локалниот пазар и доставува 2.500.000 керамици и 450.000 тули во внатрешноста. Во целиот вилает има 9 ткаечници за памук (од кои 3 во Солун, 3 во Воден, 2 во Агостос и 1 во Караферија) со 70 илјади вретена кои вработувале 3 илјади работници; фабрика за предиво во Њауста и една во Солун, една работилница за преработка на јута, шест мали фабрики за алишта, една фабрика за обработка на кожи, дванаесет мали фабрики за сапун и три леарници.

Пред војната најголемиот дел на увезената трговија на Солун била поддржувана финансиски од локалните банки; овие биле либерални во поддршката на трговците, а овие пак внимателни и искрени во нивните односи со банките. Природно како последица од војната банкарскиот кредит бил намален; во есента на 1912 година се одбивале сите барања за заеми, било и какви да биле понудените гаранции. Во текот на 1913 година ситуацијата се подобри и некои од посолидните куќи можеле да преговараат за заеми, но трговците продолжуваат да се жалат дека не можат да прават покупки во странство со услови така благопријатни како што биле пред војната, и е неверојатно дека ќе има вистинско подобрување на ситуацијата сè додека не биде воспоставен дефинитивниот ред во сите околни области.

Воопшто трговијата во Солун била изведувана врз суштествено модерна база, и трговскиот staleж е интелитентен, културен и знае доста добро да ги води своите работи. Многу трговци често се упатувале, за нивните покупки, во земјите на нивното производство и се наполно во тек со трговските услови во странство, за цените и за нивните колебања. Артиклите кои се испраќаат од Солун за консумирање во внатрешноста треба да бидат пред сè евтини, и сè разбира, упадливи и убави.

¹⁾ Текстот е нечитлив-оштетен.

Значајна важност за Солун секогаш имала српската транзитна трговија, иако во последните години таа одеднаш забележува едно определено намалување како последица на недостаток на работна рака во пристаништето, на зголемените пристанишни трошоци и на поблагопријатните услови понудени од Варна и Бургас, освен тоа и од недоволните реколти во самата Србија.

Експортот на жито од Србија преку Солун изнесувал 27.299 тони, 1909 година, 33.059 во 1910 и 15.539 во 1911; експортот на добиток за годините погоре посочени изнесувал 63.747, 54.271 и 28.056 глави. Во 1911 година вкупниот број на вагони на жито, добиток, сено итн. изнесувал 2.398, наспроти на 8.414 во 1910, и бројот на глави на добиток слегол на 15.536 (вредност 7.414.700 фр.), од кои 13.200 биле упатени кон Италија. Трошоците за транспортот на еден вагон од Ниш до Солун изнесувал 102 франка, т.е. 9 франка за глава од добиток, за чување и хранење во Солун тие биле 2,50 фр. и транспортот од Солун во Италија 30 фр., оттаму вкупните трошоци по глава од Ниш до Италија биле 41,50 фр.

Смалувањето на оваа трговија ги поттикнало заинтересираните кругови грижливо да ги испитаат и да ги проучат причините за таквата состојба на работите и да предложат соодветни мерки; било препорачано да се зголемат шталите во пристаништето, да се земат под наем бродови, посебно за директниот промет со Египет, и да се изградат магацини за жита со капацитет на тежина од сто вагони.

Главната стопанска гранка на хинтерландот на Солун е, и ќе остане уште за многу време, земјоделството. Обработливата површина за жита во поранешниот Солунски вилает беше во значително зголемување; но локалното производство беше недоволно за задоволување на потребите, и во 1911 година беше потребно да се внесат 23.950 тони, главно од Русија и од Романија. Значајно е производството на тутун, чија реколта меѓутоа во 1912 год. речиси целата беше изгубена; извозната трговија на тој производ беше концентрирана во Кавала, исто и во Солун.

Сето ова се однесува на условите во Солун под турскиот режим, но условите на пристаништето природно претрпуваат големи промени сега кога тоа е во рацете на Грција. Уште е неможно да се претскаже каков ќе биде крајниот ефект од оваа промена на управата, но меѓутоа гледаме некои фактори што влијаат врз ситуацијата во различна смисла. Како што имаме истакнато, под турскиот режим трговскиот хинтерланд на пристаништето ја опфаќаше сета Македонија и дел од Албанија, освен тоа, за транзитната трговија, дел од Србија, и во помала мерка на Бугарија и на Тракија. Сега, како последица на неодамнешните политички настани, овој хинтерланд значи-

телно е намален; во Кенали,¹⁾ на малку километри на југоисток од Битола на линијата Солун-Битола и во Гуменџа на 60 км од Солун на линијата за Скопје, Србија изгради царинарници, и други имала изградено бугарската влада. На овие места се земаат однапред такси за увоз на сите стоки по потекло од Солун, за кои веќе била платена отоманска редовна такса од 11%²⁾ со исклучок на оние по потекло од грчките пристаништа. Ова навистина го прави увозниот промет со територијата на поранешниот Солунски вилает речиси невозможен.

Грчката влада без секое сомнение ќе преземи мерки за да го попречи назадувањето на Солун, кој сега е второ пристаниште на Кралството, и да го развива својот промет на начин со кој ќе ги отстрани штетите нанесени од војната и со загубата на големиот дел од својот хинтерланд. Во Грција се уверува дека Солун не требало да се плаши од царинските бариери, и господинот Кофинас, шеф на финансиските служби во Македонија, направил некои занимливи забелешки во врска со ова прашање во изјавите објавени во „Indépendant” во Солун и во „Progrés” во Атина. Тој вели дека градот ќе извлечел полза од новата управа бидејќи тука ќе се подигнеле просторни општи магацини, и ќе се извршеле значајни пристанишни и патни работи. Над сè ќе донесла голема корист изградбата на една широка слободна зона, додека пак откупувањето на Источните железници ќе дозволило снижување на тарифите; ќе се започнела исто така изградба на нови линии. Така ќе се образувал еден меѓународен хинтерланд што ќе можел полезно да го замени оној кој постоеше пред војната, и трговијата на пристаништето главно ќе се претворела во транзитна и стоваришна. Одличните природни услови на самото пристаниште, патиштата за комуникација со внатрешноста кои водат овде, неговата исклучителна географска положба и неговиот интелигентен трговски сталеж, ќе требало да осигураат една вентена иднина, а над сè ако Грција ќе знае да воспостави добра администрација, која ќе биде ослободена од бирократските пречки.

Во слободната зона стоките ќе можат да влегуваат и да излегуваат без несносни формалности и без плаќање на било и каков вид на такси, и големите магацини што веќе постојат ќе треба да се преместат. Господинот Кофинас е на мислење дека исто така манипулацијата и производството на стоките ќе треба да биде одобрено внатре во оваа зона. Стоките во складот импортирани од странство и наменети за внатрешноста, дур и да бидат оцаринети и подложени на царински такси на

1) Денес с. Креница-Битолско.

2) Текстот е нечитлив-општетен.

местото, како што се случува денес, ќе бидат испраќани директно на српските, бугарските иа лбанските пазари, без да плаќаат некоја такса во Солун, меѓутоа неа ќе ја плаќаат кога ќе пристигнат на одредиштето.

Се појавило сомнение дека, со отворањето на други пристаништа на Балканскиот Полуостров, овие ќе претставуваат една опасна конкуренција на Солун. Се зборува за едно бугарско пристаниште на Егејот и за едно српско-албанско на Јадранот. Грчките власти засега не изгледаат прекумерно загрижени од оваа евентуалност, иако забележуваат дека Солун ќе се најде во неповолна позиција наспроти на овие нови пристаништа во некои региони на полуостровот, останатите предимства од кои тоа се користело се такви што тие задржувале само еден мал дел од неговата трговија кој ќе бил одземен.

Исто така е речено дека Солун ќе ја оштети Грција во колку ќе му конкурира на Пиреј, но Кофинас забележува дека Кралството е подеднакво заинтересирано за просперитетот и на двете пристаништа, кои дури заедно ќе се помагаат. Пиреј направи голем напредок така што денес зафаќа 7% од прометот на пристаништата на Медитеранот, надминувајќи го дури Трст (4.507.000 т. наспроти 4.090.000 т. во 1910 год.) доаѓајќи веднаш по Генова,¹ но, бидејќи е без железнички врски со останатиот дел на Европа, засега ѝ служи само на самата Грција, додека пак Солун ќе биде излез за целиот полуостров.

Грците воопшто изгледаат убедени дека Солун, комплетирајќи ја својата железничка мрежа, снижувајќи ги тарифите за транспорт и установавајќи нови брзи линии за пловидба со Египет, Мала Азија, со островите на Егејот и Америка, ќе започне еден доста важен економски развиток. Тие се надеваат исто така дека ќе може да се подигне значајна индустрија во самиот град и во неговиот непосреден хинтерланд. Еден дел од освоената територија од Грците е погодна за одгледување на жита и би можела да постане житница на Кралството, повеќе отколку Тесалија, ослободувајќи ја така во одредена мерка Грција од данокот што го плаќала досега на Русија поради купувањето на жито; таа всушност импортирала околу 130.000 квинтали жито годишно, од кое хинтерландот на Солун можел да достави 80.000.

Водопадите на Владово, Воден, Агостос и Караферија, се верува потоа можеле да доставуваат од 50.000 до 60.000 КС на хидроелектрична сила за индустриските постројки.

Намерата на Грција да ги откупи железниците кои почнуваат од Солун би можела да се реализира уште повеќе, би-

¹) Меѓутоа треба да се има предвид дека, додека во Генова и во Трст бродовите застанувале за товар и растовар, многу од нив што го допираат Пиреј овде останувале само во транзит, извршувајќи само делумни операции.

дејќи не се појавуваат пречки од страна на други држави кои би барале да откупат најголем можен број на акции на разни железнички Друштва на Балканскиот Полуостров.

БИТОЛА

Во последните години условите во Битола не беа блескави; продолжените политички нереди, неизвесноста за иднината и недостатокот на комуникации и на сигурност попречуваат било каков економски развиток. Емиграцијата кон Америка, иако од една страна, овозможува пристигање во земјата на едно одредено количество на пари, од други, ја нагласува кризата бидејќи придонесува за недостатокот на работна рака. Увозот во целиот вилает, — кој во 1911 година се заокружувал на околу 9 или 10 милиони франка, од кои 2.768.000 се однесувале на Турција, 2.639.000 на Австро-Унгарија, 1.098.000 на Велика Британија, 222.300 на Италија, оваа последна бројка е пониска на онаа од претходните години како последица од војната на Турција, — во 1912 година бил смален за малку повеќе од половина. Италијанските стоки природно не пристигнуваа во текот на Италијанско-турската војна, но уживаа толкава благонаклоност кај локалниот трговски staleж што нема да задоцнат повторно да го заземат загубеното место.

Потоа, неодамнешните настани го имаат прекинатото прометот и по српската окупација биле наложени големи воени такси на стоките монополизирани од српската држава како петролејот, алкохолот, солта, кибритот, хартијата за цигари, и на другите не монополизирани, како шеќерот, кафето и неговите сурогати, маслиновиот зејтин, пивото и ликерите, итн. Српската царина наложува такса од 11% од вредноста на стоките кои пристигнуваат од Солун и кои веќе ја платиле истата такса во ова пристаниште. Оваа двојна бариера многу ја оштетила локалната трговија и воопшто многу ги зголемила животните трошоци. Но најзначајниот факт за економската ситуација на Битола по војната е дека не ќе биде повеќе можно за локалните трговци да се снабдуваат во Солун, како што тоа го правеле досега, сè додека во ова пристаниште не се воспостави слободна зона за што бевме споменале, и затоа ќе мораат директно да се обраќаат во земјите на производството. Сè досега италијанските експоретери не сакаат да стапат во директни односи со Битола поради страв од навредување на нивните муштерии од Солун, бидејќи станувало збор за пазар од прв ред, додека пак оној првиот сепак бил од второстепена важност. Но во иднина повеќе нема да постои так-

ва пречка за нашите директни односи со Битола, и дури ќе било доста корисно веќе отсега да се воспостават тие врз солидни основи.

Суровините во регионот на Битола се многу малку искористени и исто така¹⁾ непотполно. Првата неопходност што треба да се преземе е изградбата на патишта, бидејќи прекината е железничката линија Солун-Битола не постои ниту една друга линија и може да се каже, речиси, ниту еден пат. За да се оди од Белград или од Скопје во Битола со железница потребно е сега да се помине преку Солун и следствено преку грчката територија, веројатно е дека Србите мислат да ја поврзат Битола со српската мрежа со посредство на еден оддел кој ќе се одвојува од Велес преку Прилеп. Можеби ќе се воспостави исто така и прометот долж древниот пат *Aegnatia*, продолжувајќи ја сегашната линија од Солун до Битола сè до Јадранот. Сега производството на регионот исклучително е земјоделско и сè уште ништо позитивно не се знае околу можноста за подигнување на индустриски објекти или за пронаоѓање на минерални наслаги.

СКОПЈЕ

Косовскиот вилает, со центар во Скопје, исто така е и тој во рацете на Србите и неговите услови малку се разликуваат од оние во Битола. Политичките нереди, албанското востание, Италијанско-турската војна, потоа онаа Турско-балканската^{*1)} и на крајот онаа помеѓу бившите сојузници, придонесоа за намалување на трговијата во регионот и во прво време на српската окупација било дозволено импортирање само на прехранбени артикли; новите такси природно се исти како во Битола. Прометот е позначаен отколку во овој град, пресметувајќи го увозот во 1912 година на 31.390.000 фр., а извозот на 18.500.000 фр.

Исто така и овој регион е, речиси, исклучително земјоделски. Единствени индустриски објекти се една работилница за коњски потковки која произведува плугови и други земјоделски орудија, и една постројка за електрично осветление во Скопје; недостасуваат парни млинови и се внесуваат од 1.000 до 1.500 вагони брашно секоја година од Србија. Постојат рудници за хром, манган, олово, антимон, бакар, железен и бакарен пирит, железно, арсеник и манган, но не се искористени поради недостиг на капитал и на раководни елементи. Рудниците за јаглен произведуваат лигнит и во окрузите на Царево и Беране исто така има антрацит. Како за Би-

¹⁾ Текстот е нечитлив-оштетен.

^{*1-} Се мисли на Првата Балканска Војна.

тола, така за Скопје променетата политичка ситуација го ослободила пазарот од зависноста на Солун, и локалните трговци кои досега не биле навикнати да контактираат со странство сега тоа ќе треба да го направат, што ќе им одговара на нашите експортери, како и на Битола, да иницираат самите тие директни врски со Скопје, испраќајќи тука свои претставници.

Според поновите информации произлегува дека овде се очекува голем развој на градот Скопје, кој поради својата положба е еден значаен трговски центар. Снабдувањето со вода за пиење изгледа било незадоволително за потребите, поради што се налага проширување на постројката; како што исто требало да се среди изградбата на улици и канализација. Куќите сигурно не достигнуаат за новото српско население и за бројните службеници кои новата влада без сомнение тука ќе ги испрати. Ќе има потреба да се подигнат парни млинови (овие сегашните на вода недостигаат барем за една третина од потребите), фабрики за хемиски гуврива (со намалувањето на стоката како последица од војната и поради други причини ги намалило оние природните), за вар, за материјали погодни за производство за кои постои на самото место суровина. Реката Треска, на 8 км од градот, можела да доставува двијечка сила. Воопшто речено, се чини дека Скопје има елементи да стане пазар од прв ред.